

Олексин І. І.,

к.е.н., доц. кафедри комерційної діяльності і підприємництва, Львівська комерційна академія, м. Львів

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ БІРЖОВОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ

Анотація. Розглянуто теоретико-методичні підходи до формування системи управління біржовою діяльністю в Україні. Досліджено напрями формування системи управління біржовою діяльністю, що дозволило виокремити її пріоритетні складові та сформулювати основні функції. Систематизовано види державного управління та саморегулювання діяльністю товарних бірж. Обґрунтовано пріоритетні принципи державного контролю за біржовою діяльністю. Визначено сутність самоврядування як основного принципу управління діяльністю товарних бірж. Дослідження показало, що механізм регулювання біржової діяльності потребує застосування маркетингових засад із урахуванням встановлених напрямів і завдань її розвитку в розрізі окремих видів біржових товарів. Запропоновано механізм регулювання розвитку біржової діяльності на засадах маркетингу.

Ключові слова: біржова діяльність, біржовий ринок, біржова торгівля, державне регулювання, товарна біржа, маркетинг, механізм регулювання, саморегулювання, система, управління.

Oleksyn I. I.,

Ph.D., Associate Professor, Associate Professor of the Department of Commercial Activity and Entrepreneurship, Lviv Academy of Commerce, Lviv

THEORETICAL PRINCIPLES OF FORMATION OF EXCHANGE ACTIVITIES MANAGEMENT SYSTEM

Abstract. Theoretical and methodical approaches to formation of management system of exchange activities in Ukraine are examined. Directions of formation of exchange activities management system are investigated that allowed to single out priority components and to formulate basic functions. The types of state administration and self-regulation of commodity exchanges activities are systematized. The priority principles of state control over the exchange activities are grounded. The essence of self-government as a basic principle of management of commodity exchanges is determined. The study showed that the mechanism of regulation of exchange activity requires the use of marketing principles taking into account established directions and tasks of its development in the context of certain types of exchange goods. The mechanism of regulation of development of exchange activity on the principles of marketing is proposed.

Keywords: exchange activities, stock market, stock trading, state regulation, commodity exchange, marketing, mechanism of regulation, self-regulation, system, management.

Постановка проблеми. В міру становлення українського біржового ринку формується та налагоджується система управління біржовою діяльністю. Біржова діяльність в умовах ринкової економіки суворо регулюється як з боку держави, так і безпосередньо з боку учасників біржового процесу. У процесі розвитку вітчизняного біржового ринку держава постійно змінювала ставлення до нього, тому рівень втручання держави у функціонування біржових відносин мав не завжди сталий характер. Це призвело до зниження ефективності прийнятих заходів у даній сфері суспільних відносин. Таке положення стало причиною значних порушень як приватних, так і суспільних інтересів: зростання тіньових операцій на біржовому ринку, зловживань із ціноутворення на біржові товари, правопорушень у

галузі оподаткування учасників біржової торгівлі, несумлінної конкуренції тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основні аспекти управління біржовою діяльністю перебувають у центрі уваги багатьох науковців. Зокрема, необхідність державного управління у біржовій сфері розглянули у своїх наукових працях О. П. Бевз [3], А. І. Берлач [4], В. А. Галанова [5], А. Г. Грязнова [5], Ю. В. Ілларіонов [4], П. В. Корнеєва [5], О. В. Сидоренко [10], М. М. Скотнікова [3], М. О. Солодкий [8], О.М. Сохацька [9] та ін. Проте маловивченим залишається питання стосовно реструктуризації системи управління біржовою діяльністю та розробки інструментарію імплементації в практичну діяльність.

Постановка завдання. Основною метою статті є дослідження теоретичних та методичних підходів до формування системи управління біржовою діяльністю та розробка пріоритетних напрямів її реформування, відповідно до сучасних економічних процесів в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поняття “управління” застосовують щодо різних об’єктів, зокрема: технічних систем, соціальних процесів, соціально-економічного розвитку тощо. При розгляді торгово-біржової діяльності термін “управління”

ринкових відносин, від стратегічного завдання, яке постає перед державою, від загального соціально-економічного стану країни тощо.

Для регулювання вітчизняного біржового ринку та координації діяльності його учасників створена та функціонує система органів влади та державного управління, серед яких: Президент України, Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, Національний банк України, Міністерство економічного розвитку і торгівлі України, Міністерство аграрної політики та продовольства України, Державна фіскальна служба України, Антимонопольний комітет

Рис. 1. Напрями формування системи управління біржовою діяльністю (авторська розробка)

розглядається як управління господарською діяльністю організацій, що функціонують у системі ринкових відносин [4, с. 8]. Внаслідок цього можна стверджувати: управління біржовою діяльністю являє собою певне упорядкування діяльності бірж і укладання біржових угод на основі встановлених правил і вимог.

Так, у науковій літературі [8; 9] традиційно виділяють два види управління діяльністю товарних бірж, кожний із яких припускає застосування різних методів:

1) регулювання з боку держави (державне регулювання) – здійснюється відповідними органами держави;

2) регулювання з боку бірж й інших учасників ринку (недержавне) – здійснюється недержавними організаціями (громадськими) й безпосередньо біржовими органами з використанням принципу саморегулювання біржового ринку.

Залежно від ступеня державного регулювання або саморегулювання розрізняють три напрями формування систем управління біржовою діяльністю, котрі схематично зображені на рис. 1.

Виконання вище окреслених напрямів передбачає створення та результативне функціонування керуючої підсистеми управління біржовою діяльністю, котра виконує наступні функції щодо керованої підсистеми: координуючі; регулюючі; стимулюючі; організаційні; контролюючі. Її основні цілі, завдання та функції схематично зображено на рис. 2.

Ключову роль в управлінні розвитком біржової діяльності має відігравати держава. Рівень втручання держави залежить від сукупності чинників, зокрема від державного устрою, від розвиненості

України, Фонд державного майна України, Державна митна служба України, інші державні органи

У державному управлінні діяльністю товарних бірж розрізняють: пряме або адміністративне управління та непряме або економічне управління, котрі схематично зображені на рис. 3.

Регулювання біржової діяльності з боку держави не повинно мати заборонного характеру, а виключно забезпечувати рівність прав для всіх учасників торгівлі, контролюючи дотримання визначених правил. Це досягається завдяки створенню єдиної правової системи для діяльності, через їх ліцензування, системи спеціального пільгового оподаткування та інші заходи. Державний контроль біржової діяльності повинен базуватися на дотриманні таких принципів: суспільної корисності; гласності й відкритості біржових торгів; довіри; саморегулювання; гарантії прав учасників біржової торгівлі. Держава регулює діяльність бірж за допомогою законодавства. Це регулювання включає різні заходи адміністративного й економічного характеру, визначає насамперед організаційну та управлінську структури, порядок і принципи функціонування біржових інститутів.

Правова основа управління товарної біржі представлена насамперед Законом України “Про товарну біржу”, в якому закріплюються загальні положення управління товарною біржею. Питанням управління товарною біржею присвячений четвертий розділ Закону, де визначені органи управління й організаційна структура товарної біржі.

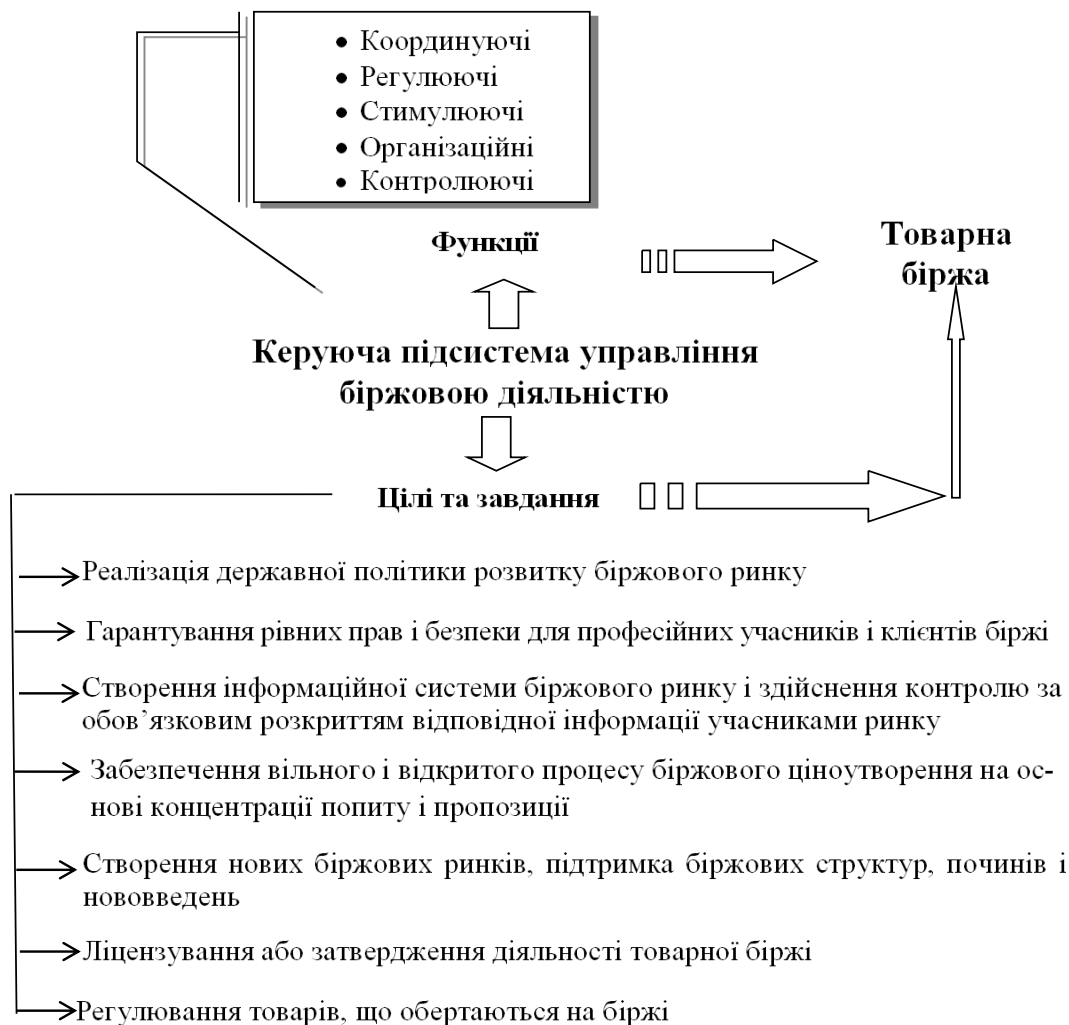

Рис. 2. Пріоритетні складові системи управління біржовою діяльністю (авторська розробка)

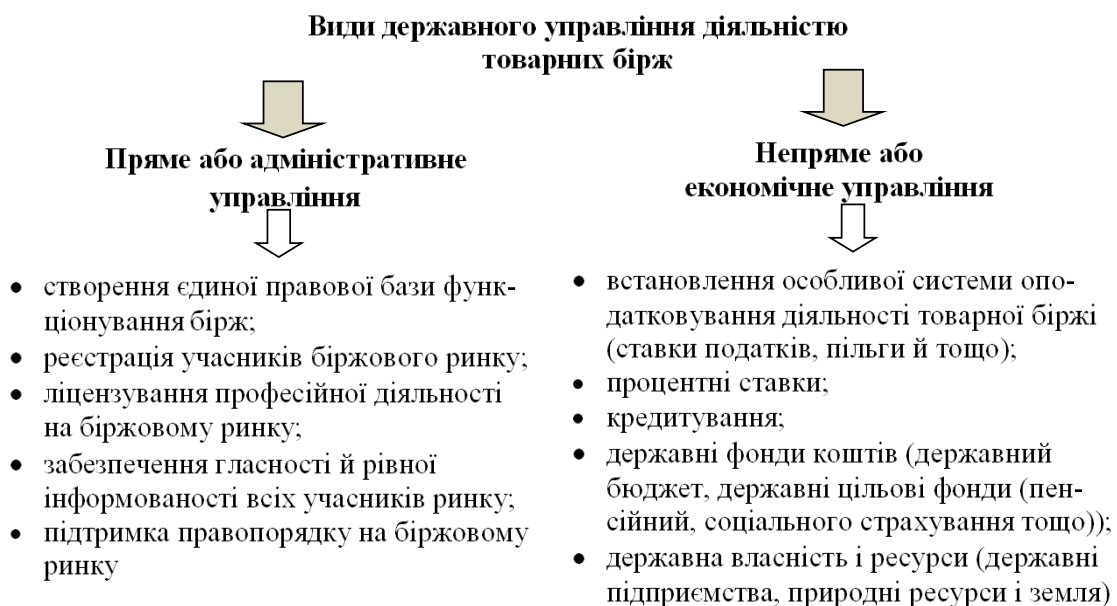

Рис. 3. Види державного управління діяльністю товарних бірж (авторська розробка)

Серед правових джерел, що визначають компетенцію органів управління товарної біржі, важливе місце займають нормативно-правові акти локального характеру. Це насамперед устава товарної біржі, що відповідають положенням про той або інший орган управління товарної біржі, затверджені загальними зборами членів товарної біржі або біржовим комітетом, і Правила біржової торгівлі, затверджені біржею.

Відповідно, державне управління діяльністю товарних бірж передбачає прийняття компетентним органом держави юридично значимих рішень із питань господарської діяльності товарних бірж й насамперед, що стосується державної реєстрації й ліцензування. Механізм ліцензування біржової торгівлі включає як ліцензування біржових посередників (видача кваліфікаційних атестатів, що дають право на укладення угод і здійснення операцій), так і ліцензії інвестиційних інститутів, що дають право діяти на біржовому ринку. Іншою вимогою при ліцензуванні бірж, як уже зазначалось, є те, що її діяльність на біржовому ринку повинна бути винятковою. Біржа повинна мати мінімальний власний статутний капітал. Термін дії ліцензії не обмежується, хоч передбачається як припинення, так і відзив виданої ліцензії.

Державні органи на основі чинного законодавства контролюють фінансову діяльність бірж. Біржа не має права виступати як інвестор, тобто вкладати кошти у діяльність, що не передбачена біржовим законодавством, випускати цінні папери (за винятком власних акцій). При цьому державним органам, які регулюють діяльність бірж, необхідна інформація як про самі біржі, так і про їх фінансові результати.

Детальні правила у сфері регулювання товарного ринку різні для різних бірж і залежать від виду біржового товару та здійснюються на двох рівнях: 1) на рівні держави, яка має право ввести вимоги про правила та ділову поведінку товарних бірж, що беруть участь на товарних ринках, – так зване зовнішнє регулювання; 2) на рівні конкретної товарної біржі, яка зацікавлена у введенні вимог і правил ділової поведінки її членів, – внутрішнє регулювання.

Отже, що стосується біржової діяльності, державне регулювання співіснує з системою саморегулювання організацій (далі - СРО), яким вона делегує частину своїх повноважень. Саморегулювання забезпечує дотримання правил гри учасниками ринку, зокрема й санкції за порушення цих правил, і дію механізмів вирішування конфліктів між ними: з одного боку, обмежується свобода економічних агентів – учасників СРО, з іншого, – правила гри, дозволи, вирішення конфліктів і спорів здійснюються самими учасниками ринку, без прямого втручання, але під наглядом державного регулятора [10]. Ці питання знаходять відображення у правилах торгівлі, статутах, положеннях, які розробляються кожною конкретною біржею самостійно.

В Україні товарні біржі традиційно були саморегульованими організаціями. Сьогодні майже не залишилося бірж, які працюють на принципах самоврядування, адже в їхню діяльність втручається держава шляхом прийняття відповідного законодавства й створення спеціальних органів для контролю за їхньою діяльністю. Тому можна говорити про створення змішаного типу організації біржової торгівлі [9, с. 22]. Основний підхід до управління діяльністю товарної біржі в цьому випадку можна визначити як контрольоване самоврядування.

Самоврядування як основний принцип управління діяльністю товарних бірж знаходить своє вираження й у створенні об'єднань товарних бірж, зокрема Національної асоціації бірж України. Вона бере активну участь у розробці пропозицій із удосконалення біржового законодавства, професійній підготовці учасників біржової торгівлі, вивченні й узагальненні практики діяльності бірж, проведенні методичної й роз'яснювальної роботи.

Гарантіями самоврядування товарних бірж є відповідні положення національного законодавства. Насамперед це стосується заборони незаконного втручання органів державної влади й органів місцевого самоврядування, їхніх посадових осіб у господарські відносини (ст. 6 ГК України). Рішення вищих і місцевих органів державної влади й управління, що мають наслідок невиконання й (або) завдання збитків сторонам біржових угод, визнаються незаконними в судовому порядку. Вищі й місцеві органи державної влади, а також їхні посадові особи, діяння яких спричинили невиконання біржових угод і завдання збитків сторонам угоди, несуть повну відповідальність і відшкодовують заподіяний збиток у повному обсязі, включаючи упущену вигоду. Збиток відшкодовується з відповідних бюджетів.

Для залучення до біржової торгівлі великої кількості як продавців, так і покупців необхідний певний механізм, який забезпечував би дотримання інтересів усіх її учасників. Вони повинні бути впевнені у тому, що ризик, пов'язаний із їх участю у торгах, зведений до мінімуму. Вважаємо: механізм регулювання біржової діяльності потребує застосування маркетингових засад із урахуванням встановлених напрямів і завдань її розвитку в розрізі окремих видів біржових товарів. Даний механізм містить чотири основних блоки управління розвитком біржової діяльності, сформовані на засадах маркетингу (рис. 4).

Визначені блоки реалізуються через методи й інструменти окремих механізмів регулювання сфери біржової діяльності на основі програмно-цільового методу управління.

Зворотний зв'язок в удосконаленому механізмі організованій на основі інформаційного забезпечення процесу регулювання розвитку біржової діяльності в Україні, що передбачає постійне оновлення та доповнення інформації блоку моніторингу, прогнозування й аналізу відхилень, а блок стратегічного цілеполягання включає процедури внесення коректив на основі попередніх процедур.

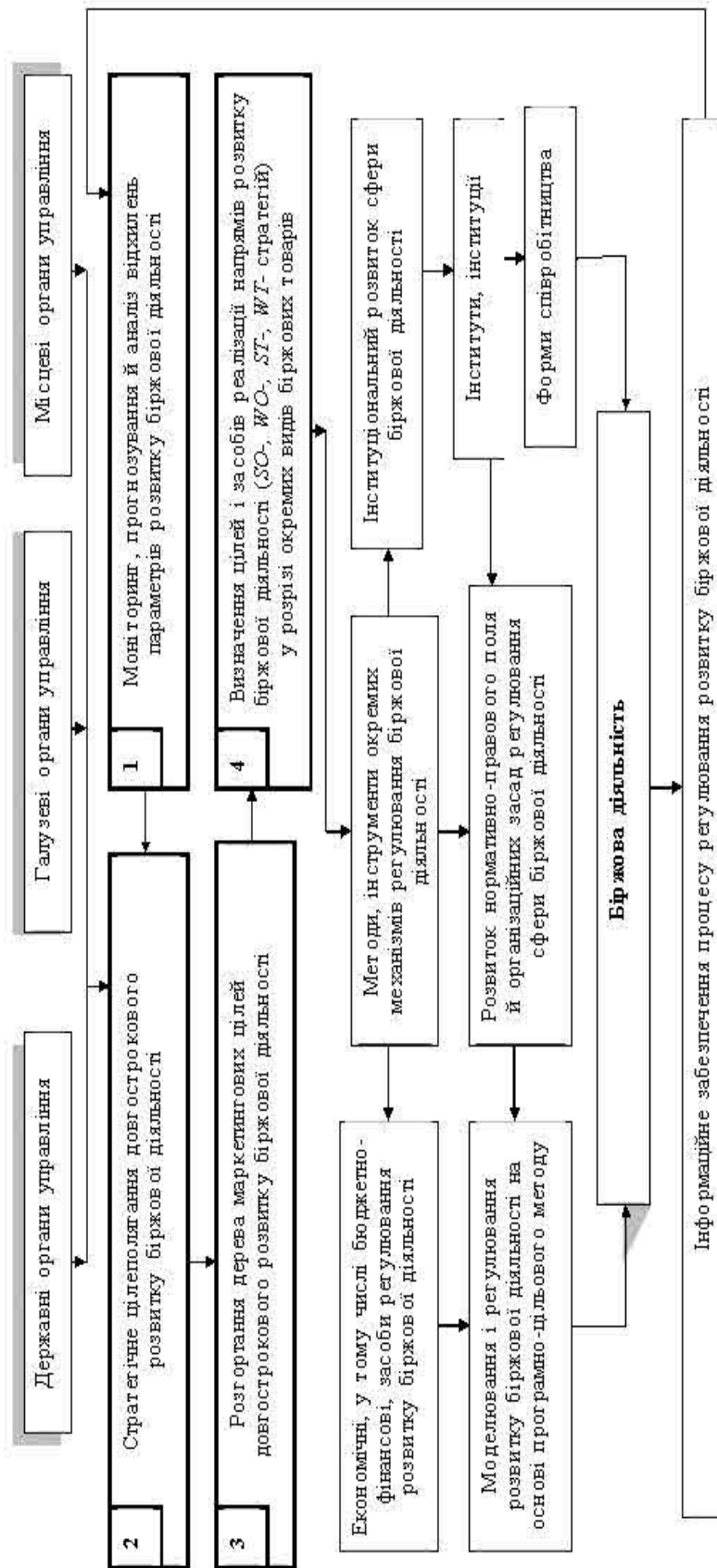

Рис. 4. Механізм регулювання розвитку біржової діяльності на засадах маркетингу (авторська розробка)

Висновки і перспективи подальших досліджень у даному напрямі. Дослідження засад формування системи управління біржовою діяльністю дозволяють констатувати необхідність:

1. Створення центрального органу з питань функціонування товарного біржового ринку.

2. Прийняття нової редакції Закону України "Про товарну біржу", в якому визначити чіткі критерії щодо створення товарної біржі; вимог до професійних учасників товарного біржового ринку, як кваліфікаційних, так і фінансових.

3. Запровадження строкових біржових угод, із одночасним створенням клірингових установ, які будуть виступати гарантом їх виконання.

У подальших наукових дослідженнях необхідно сконцентрувати увагу на дослідженні механізму поєднання самоврядування й державного управління в цій сфері суспільних відносин, що відповідає тенденціям управління торгово-біржовою діяльністю у країнах ЄС.

ЛІТЕРАТУРА

1. Україна. Закон. Господарський кодекс України. – К. : Істина, 2003. – 208 с.

2. Україна. Закон. Про товарну біржу // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 11. – Ст. 83.

3. Бевз О. П. Економіка і організація біржової торгівлі : [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.] / О. П. Бевз, М. М. Скотнікова. – К. : Держ. торг.-екон. ун-т, 2006. – 44 с.

4. Берлач А. І. Організаційно-правові основи біржової діяльності : [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.] / А. І. Берлач, Н. А. Берлач, Ю. В. Ілларіонов. – К. : Фенікс, 2000. – 336 с.

5. Биржевая деятельность: учебник / [под ред. А. Г. Грязновой, П. В. Корнеевой, В. А. Галанова]. – М. : Финансы и статистика, 1995. – 239 с.

6. Про Концепцію розвитку біржового ринку сільськогосподарської продукції: Постанова КМУ № 848 від 05.08.1997 р. [Електронний ресурс] / Офіційний сайт ВР. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/go/848-97-%D0%BF>.

7. Про видачу Свідоцтва про реєстрацію об'єднання як саморегульованої організації, що об'єднує юридичних осіб, що здійснюють професійну діяльність на фондовому ринку, а саме - депозитарну діяльність, Професійній асоціації реєстраторів і депозитаріїв: Рішення Комісії НКЦПФР №578 від

19.04.2012 [Електронний ресурс] / Офіційний сайт НКЦПФР. – Режим доступу : <http://www.nssmc.gov.ua/fund/registers>.

8. Солодкий М. О. Біржовий ринок : [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.] / М. О. Солодкий. – К. : Аграрна освіта, 2010. – 565 с.

9. Сохацька О. М. Біржова справа : підручник / О. М. Сохацька. – [2-ге вид., змін. й доп.]. – К. : Кондор, 2008. – 632 с.

10. Сидоренко О. В. Необхідність державного управління у біржовій сфері: базові аспекти / О. В. Сидоренко // Науковий вісник НУБіП України. – 2012. – Вип. 177(4). – (Серія "Економіка, аграрний менеджмент, бізнес").

REFERENCES

1. Ukraina. Zakon. Hospodars'kyj kodeks Ukrainy (2003), Istyna, K., 208 s.

2. Ukraina. Zakon. Pro tovarnu birzhu (1993), Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, № 11, st. 83.

3. Bevez, O. P. and Skotnikova, M. M. (2006), Ekonomika i orhanizatsiia birzhovoi torhivli, Derzh. torh.-ekon. un-t, K., 44 s.

4. Berlach, A. I. Berlach, N. A. and Illarionov, Yu. V. (2000), Orhanizatsiino-pravovi osnovy birzhovoi diial'nosti, Feniks, K., 336 s.

5. Birzhevaya dejatel'nost' (1995), [pod red. A. G. Grjaznojovoj, P. V. Korneevoj, V. A. Galanova], Finansy i statistika, M., 239 s.

6. Pro Kontseptsiiu rozvytku birzhovoho rynku sil'skohospodars'koi produktsii: Postanova KМУ № 848 vid 05.08.1997 r. Ofitsijnyj sajt VR, available at: <http://zakon.rada.gov.ua/go/848-97-%D0%BF>.

7. Pro vydachu Svidotstva pro reiestratsiiu ob'iednannia iak samorehulivnoi orhanizatsii, scho ob'iednuie iurydychnykh osib, scho zdijsniuiut' profesijnu diial'nist' na fondovomu rynku, a same - depozytarnu diial'nist', Profesijnij asotsiatsii reiestratoriv i depozytariiv: Ri-shennia Komisii NKTsPFR №578 vid 19.04.2012, Ofitsijnyj sajt NKTsPFR, available at: <http://www.nssmc.gov.ua/fund/registers>.

8. Solodkyj, M. O. (2010), Birzhovyj rynek, Ahrarna osvita, K., 565 s.

9. Sokhats'ka, O. M. (2008), Birzhova sprava, 2 nd ed, Kondor, K., 632 s.

10. Sydorenko, O. V. (2012), Neobkhdnist' derzhavnoho upravlinnia u birzhovij sferi: bazovi aspekty, Naukovyj visnyk NUBiP Ukrainy, vyp. 177(4).